

Александра Жежељ Коцић

ПРОТИВ КУЛТУРНОГ ХОЛЕСТЕРОЛА

(Сузан Сонтаг: *Против интерпретације и други есеји*, превео са енглеског Стефан Пипер, Дарма, Београд, 2023)

Ко може одјонетинући биће и карактер уметништва! Ко разуме оно дубоко сливање дисциплине и разузданости на којем почива!

Томас Ман, *Смрт у Венецији*

Наславићу даље, јола. Нека боли. Али нека преживим.

Сузан Сонтаг, *Као свесћ ујрећућа у шело*

Књига коју је под насловом *Као свесћ ујрећућа у шело: дневници и белешке 1964–1980* приредио Дејвид Риф (1952), син Сузан Сонтаг (1933–2004), може се читати и као својеврсна допуна њеној есејистици, имајући у виду разноликост тема којима се у њој бави.¹ Као што истиче Риф, Сонтаг је била „вечита ученица, нека врста идеалне читатељке велике књижевности, идеалне познаватељке велике уметности, идеалне гледатељке великог позоришта,

филма и музике”. Њени дневници крећу се „од губитка до ерудиције и назад” (Sontag, 2019: 10).² Нужно је барем назначити дубоку амбивалентност и контрадикције мисли Сузан Сонтаг, значајне америчке интелектуалке и критичарке, после које промишљање о, рецимо, фотографији, рату, болести, кемпу и кичу никада више неће бити исто.

Сузан Сонтаг је несумњиво била жена великих знања, али оно што је чини толико посебном јесте грозничавост и страст са којом је писала, због чега се њени међужанровски записи читају као најзанимљивија фикција. По сопственом признању, писала је и говорила „да би дошла до онога што мисли” (118). Спознаја по њој, међутим, „мора да се бави ушеловљеном свешћу” (123), док своју улогу види у синтагми „интелектуалац као противник”: „Бити интелектуалац значи бити привржен суштинској вредности плурализма и праву на критички простор (простор за критичку опозицију унутар друштва)” (292). За свој ум каже да „није довољно добар, није стварно првокласан”, да „није довољно паметна да би била Шопенхауер или Ниче или Витгенштајн или Сартр или Симон Веј” (136), да је „роба с грешком” (179). Истовремено, Сонтаг уочава да „њен ум постаје све већи, његов апетит је неутољив” (137). То што користи ум „некако чини да се осећа активном (аутономном)” (225), а почиње да пати од „недостатка интелектуалне стимулације” када осети да је њен ум

¹ Дејвид Риф је изабрао овај наслов према реченици из једне од дневничких белешки Сузан Сонтаг.

² Сви наредни наводи преузети су из овог извора, и назначени су бројем стране до следећег наведеног извора ради лакшег хода кроз текст.

постао лењ, пасиван, крут (244–245). На тренутке исцрпљена самосажаљевањем и самопрезиром, трагајући за својим достојанством, Сонтаг је жудела да „напише нешто велико” (326), и да заигра за онај тим писаца који су „постали референтне тачке за узастопне генерације на многим језицима” (353). Своју потребу за читањем она доживљава као „страшну, махниту глад” (171). Та жеља да се нађе у друштву бесмртних одредила је читав њен живот: „Узимати цело знање за своју провинцију” (172). У писању је Сонтаг „највише осећала своју аутономију, своју снагу, то да јој други људи нису потребни” (186):

Функција писања јесте да разнесе своју шему – да је преобрази у нешто друго. (Писање је низ преображаја.)

Писање значи конверзију власитијих слабости (ограничења) у предности. (314)

Морам писати свакој дана. Било шта. Све. Носити свеску са собом све време итд. (376)

Причање као додиривање

Писање као ударање некога (279)

Моја љубав према књијама. Моја библиотека је архива жудњи. (392)

Писаћа машина је моја покрећна шрака. Али шта друго могу да радим? (260)

Ова компулзивна чежња да се чита и пише очигледна је на свакој страници разноврсних бележака Сузан Сонтаг, и изузетно је ослобађајућа за читаоца који види да критика може да одудара од „досаде” коју пословично свака стручна критика ствара.³ Исту јачину емоције и заводљивости Сузан Сонтаг захтева и од других:

Једина прича која изгледа вредна писања јесте крик, љуцањ, врисак. Прича би требало читавцу да сломи срце.

Прича мора да погоди неки нерв у мени. Срце мора да ми закуца брже када ухвати зачујем прву реченицу. Починем грхити прег ризиком. (277)

Уместо да покушаваш да сакријеш или избришеш оно што ограничава причу, искористи управо то ограничење. Изнеси га, јрми прошив њега.

Слобода коришћења налик резова. (278)

Готово утопијском вером у уметност – „Уметност као крајњи услов свега” (231), Сонтаг је писала и романе када би јој есеји постајали заморни.⁴ Њена прекомерна жудња за слободом у изражавању разливала се на све стране, и није се могла обуздати жанром есеја премда их је бесомучно писала. У извесном смислу, Сонтаг отеловљује женско писмо америчке критике, намерно сексуализовано, и у својој суштини блиско љубавном заносу:

³ „Брзина поништава досаду. (Решење за кључни проблем XIX века: досаду)” (300).

⁴ „Морам прекинути с писањем есеја зато што то неминовно постаје демагошка активност. Починем да личим на носиоца извесности које не поседујем – нисам ни близу тога да их поседујем” (398).

Најисаи књиу о шелу – али не неку шизофреничну књиу. Да ли је шо мојуће? Књиу која је нека врста сиритиша, разређено, дејално ојолавање у којем се сваки кош-мишић-орган ошкрива, ојисује, силује. (248)

Биши заљубљен ("l'atour fou") [луда љубав] љаилошка је верзија љубави. Биши заљубљен = зависност, ојсесивност, искључивање друћих, неушолџива љад за љрисусством, љарализа друћих инћересовања и акћивности. Болест љубави, љрозница (одашле занос). (209–210)

Љубав је лећење, сешва, лебдење. Мисао је усамљенички леш, лејеш крила. (270)

Писање је за Сузан Сонтаг дисање, глад, спасење, искупљење, борба против усамљености, очаја, пасивности, бола и болести. Не знам да ли је сулудо помислити да она и умире од рака јер „страст води у растакање тела” (315),⁵ али је извесно да је њено тело успело да инкарнира само делић њеног унутрашњег живота.⁶

Један слој интелектуалне провокативности Сузан Сонтаг ухваћен је у књизи *Прошв инћерћрећације и дрући есеји*, објављеној на српском 2023. године, у преводу Стефана Пипера. Писани између 1962. и 1965. године, есеји су заједно угледали светлост дана 1966, уз будну свест ауторке да се „мало тога што је сакупљено у књизи може сматрати правом критиком”, између осталог због њихове изражене „страствене пристрасности” (Сонтаг, 2023: 5). Широм светске културе, Сонтаг пише о прози, критици, драми, филму, стилу и уметности уопште, као и многим појединачним уметницима и њиховим остварењима, дајући нам прегршт дефиниција појмова који се пред њеним будним оком, и наравно срцем, отварају.

Насловни есеј је свакако кључан с обзиром на то да ту Сонтаг отвара питање губитка невиности „пре све теорије када уметност није познавала никакву потребу за самооправдањем”: „Од сада до краја свести, заглављени смо са задатком одбране уметности” (12). Под интерпретацијом Сонтаг мисли на „свестан чин ума који илуструје одређени код, одређена 'правила' тумачења” (13). Чини ми се да би све чиме се она бави требало видети кроз призму наредног увида о томе шта интерпретација јесте, и у шта се може претворити:

Дакле, инћерћрећација није (као што већина људи ћрећћосћавља) ајсолућна вредност, ћест ума смешћен у неком ванвременском домену моћућности. Само ћумачење се мора ћроценићи у оквиру истћоријске ћерсећекћиве на ћудску свест. У неким кулћурним конћекстима, инћерћрећација је ослобађајући чин. Она је средствво ревизије, ћревредновања, бекствва од мрћиве ћрошлост. У друћим кулћурним конћекстима, она је реакционарна, дрска, кукавичка, заћушујућа.

Поћућ ћасова аућомобила и ћешке индустћрије који ћрљају ћрадску аћмосферу, излив инћерћрећација уметност.ћи данас ћпрује наше сензибилићеше. У кулћури чији је већ

⁵ Интелектуалну ширину и провокативност показује Драган Ђорђевић у књизи *Марсел & Прусић: безирешне ћелијске геобе*, која је подстакла ову нашу мисао у вези са односом између болести и здравља код ћпрусовских писаца и критичара. Видети: Ђорђевић, 2017.

⁶ „Унутрашњи живот је сувише сложен, разнолик, флуидан. Наша тела инкарнирају само делић нашег унутрашњег живота” (182–183); „Покушај да увећам свој унутрашњи простор” (247).

класични проблем хипертрофија интелекта на рачун енергије и чулне способности, тумачење је освешта интелекта над уметношћу.

Штавише. Оно је освешта интелекта над светом. Тумачићи значи осиромашити, исцрпити свет... (15)

Колико су нам и данас блиске анализе Сузан Сонтаг о грубом стиску или сврабу интерпретације, плену ревности интерпретатора, најезди тумачења у уметности! Како би, заиста, „изгледала критика која би служила уметничком делу, а не узурпирала његово место” (20)? Дајући примере најбоље критике која раствара разматрања садржаја у разматрања форме, Сонтаг говори о *прозирности* као ослобађајућој вредности, принципу сувишности, непотребној даљој асимилацији, и важности опоравка наших чула: „Уместо херменеутике треба нам еротика уметности” (22).

Такође, Сонтаг се супротставља старој антитези између стила и садржаја, објашњавајући да стил није квантитативан, ништа више него што је надограђен: „Наш начин појављивања јесте наш начин постојања. Маска је лице” (25). Увек истичући историчност уметничког дела, Сонтаг зна да не постоје уметничка дела без стила, само дела која припадају другачијим, више или мање сложеним стилистичким традицијама и конвенцијама (26). Сâм садржај јесте посебна стилска конвенција, а велики задатак критичке теорије јесте да детаљно испита формалну функцију теме (29): „Уметност није само о нечему, она јесте нешто. Уметничко дело јесте ствар у свету, не само текст или коментар на свет, уметност је завођење, не силовање” (30). Кроз даља разматрања сензибилитета, естетског искуства и предмета, моралности, доживљаја и облика људске свести, Сонтаг уметничко дело коначно разуме као живописан, магичан и егземпларан предмет који нас враћа свету, на неки начин отвореније и обогачене (37). Пошто је воља став према свету, дистанца уметничког дела од доживљене реалности коју представља мора ограничити сентименталну интервенцију и емоционално учешће, који су функције блискости (39). Уметничко дело је пре свега предмет, не имитација, а уметност имагинарни пејзаж или декор воље (41). Сонтаг инсистира на стилу као принципу одлучивања у уметничком делу (42), и на тишини као често најпотентнијем елементу уметничког дела (46).

„Да ли је обавеза велике уметности да непрестано буде занимљива? Мислим да не”, каже Сонтаг. Њени есеји, међутим, то безмало увек јесу. Немогуће је обухватити основне црте есеја Сузан Сонтаг бременитих смислом, а не осиромашити их на начин на који то интерпретација како је она разуме чини. Ипак, потребно је указати на слојевитост њених текстова и нагласити њихове главне преокупације: сировост форме дневника; модерна преокупација психологијом; поништавање сопства; књижевност као примена патње у економији уметности; култ љубави на Западу; здрав разум као компромис или лаж; мистерија као негирање објективне истине; генијални лудаци модерне књижевности; текстуре савремене реалности; чиновни књижевног и филозофског черечења; умножавање стварности; театрална употреба бесмисла; интелектуална капитулација; метапозориште; лудило као најаутентичнија метафора за страст; идеја као чулни стимуланс; бескрајна и супстативна анализа; естетика уништења; морално прихватљиве фантазије; сексуалност; *хејенинзи* и емоционалне анестезије; езотеричност, неангажованост и декоративност кемпа;

трансформација функције уметности; непрестане баналности, непојмљиви ужаси и лицемерје нашег доба. Својеврсне дефиниције које Сузан Сонтаг даје изузетно су визуелне, као када писца, по смелости и финим инстинктима, пореди са боксером (66); када недостатак поштовања према себи назива бестидним (73), а антропологију некрологијом или спасавањем сопствене душе (83; 87). Говори, рецимо, још и о слободи као одговорности (223); естетском простору као простору задовољства (251); религиозности као привржености специфичној симболици (273); кемпу као љубави према претераном, неумесном, стварима које су оно што нису, или као о антители трагедије (300; 308); псеудокемпу као о нечему декоративном и безбедном (305); баналности као категорији савременог (206). Од општих увида преко *close reading*-а, Сонтаг се шета светском културом и уметношћу као мало која критичарка, осим можда њене интелектуалне „супарнице” Камил Палје, и њеног правог ремек-дела критичког тумачења културе *Сексуалне ђерсоне: уметност и декаденција од Нефертити до Емили Дикинсон* (1990).

У поговору за издање есеја из 1996. године, Сузан Сонтаг истиче да је била „ра-тоборни естета и једва прикривени моралиста” (329), одувек за „плуралистичку, полиморфну културу” (330). Тридесет година по оригиналном скупу текстова, и даље јој се допада већина есеја које је написала, иако „свет у ком су писани ови есеји више не постоји” (331). Треба имати на уму да јој је још тада, не само појам високе културе већ и сама идеја озбиљној и часној, деловала чудновато и нереално. Наћи ће се, сигурна сам, понеки „идеални читалац” који ће озбиљно и часно читати књигу *Прошав интјерпјрејације и друји есеји*, и излечити се од не само књижевног варваризма нашег доба него и од „културног холестерола” који Сузан Сонтаг толико није волела:

Нови сензибилишјетј је ђркосно ђлуралисџичан; он је ђосвећен уједно и мучној озбиљно-сџи, и забави, и духовиџосџи, и носџалиџи. Он је џакође изузетно исџоријски свесџан; а ђрождрљивосџ њјових енџуџиџама и њиховој међусобној смењивања крајње је брза и ђрозничава. (325)

Записе Сузан Сонтаг треба читати као што је она читала Бланшоа, Барта, Сјо-рана, Роб-Гријеа, Н. Сарот, Битора, или Фукоа – као најзанимљивију критику. И, ако је могуће, без моралног журнализма, или освете интелекта над светом.

ИЗВОРИ:

- Ђorđević, Dragan. (2017). *Marsel & Prust: bezgrešne ćelijske deobe*. Novi Sad: KCNS.
- Ман, Томас. (2004). *Смрџ у Венеџији; Тонио Крејтер*. (Аница Савић Ребац, прев.). Београд: Новости.
- Sontag, Suzan. (2019). *Kao svest upregnuta u telo: dnevници i beleške 1964–1980*. (Aleksa Golijanin, прев.). Beograd: Službeni glasnik.
- Сонтаг, Сузан. (2023). *Прошав интјерпјрејације и друји есеји*. (Стефан Пипер, прев.). Београд: Дарма.